

חיילים יהודים בצבא פינלנד במלחמת העולם השנייה

אל"מ (מיל) בני מיכלסון

את מעורבותה של המדינה הפינית במלחמת העולם השנייה, ניתן לחלק לשלוש תקופות:

"מלחמת החורף", דצמבר 1939 – מרץ 1940

עמידתה הנחושה של פינלנד כנגד תוקפנות ברה"מ שהסתיימה בחוזה השלום של מוסקבה במרץ 1940 תוך שפינלנד מוותרת לברה"מ על שטחים חשובים וניכרים משטחה אולם שומרת על עצמאותה. במלחמה זו פעלה ברה"מ, למעשה לצד גרמניה הנאצית ותקפה את פינלנד במגמה לממש את הנספח הסודי של הסכם ריבנטרופ-מולוטוב אשר השאירה את פינלנד (שלא ידעה דבר על נספח זה) במרחב ההשפעה הסובייטי. במלחמה זו הוכנה משלחת צבאית צרפתית-בריטית אשר עמדה לצאת לעזרת פינלנד.

"מלחמת ההמשך" יוני 1941 – ספטמבר 1944

בתקופה זו לחמה פינלנד בצד הגרמני (עם כי עמדה על כך שהיא לא הייתה בעלת ברית של גרמניה אלא לחמה לצדה בלבד). האויב היה כמקודם, ברה"מ ובמהלך המלחמה, כבשה פינלנד מחדש את השטחים אשר כבשה ממנה ברה"מ ב"מלחמת החורף" ובנוסף להחזרת המצב לקדמותו, כבשה פינלנד שטחים נוספים מברה"מ לשיפור עמדותיה ההגנתיות.

בשלוש שנים אלה, על אף לחימתה של פינלנד לצד הגרמנים, היא סירבה לגרש, לפגוע או להפלות לרעה את יהודיה. ארץ זו אף התייחסה באופן הומאני (בדרך כלל) לשבויי המלחמה הרוסים שנפלו בידיה.

על אף המוזרות שבדבר, חיילים יהודים לחמו בשורות הצבא הפיני כשוויים – ומכאן, באופן בלתי נמנע, סייעו להשגת חלק ממטרות המלחמה הגרמניות. אולם בפעולתם זו הם שרתו גם את האינטרסים של העם היהודי. במאמר זה ננסה להסביר את האנומליה הזו.

בצד בעלות הברית, ספטמבר 1944 – מאי 1945

בתקופה זו, החליפה פינלנד צד, חתמה על חוזה שלום (נפרד) עם ברה"מ, הצטרפה לבעלות הברית ועברה למתקפה כנגד הצבא הגרמני על אדמתה. עד סוף המלחמה, הצליחה פינלנד להדוף את הצבא הגרמני מאדמתה. על פועלה זה גמלה לה ברה"מ לאחר המלחמה בכך שלא רק המשיכה להכיר בעצמאותה אלא אף אפשרה לה להיות מדינה דמוקרטית וניטרלית בכל תקופת "המלחמה הקרה", בניגוד לשאר מדינות מזרח אירופה שהפכו לגרורות סובייטיות וחלק מ"ברית ורשה".

מקורות יהדות פינלנד

עד שנת 1809 לא הייתה אוכלוסייה יהודית בפינלנד, עת הייתה לחלק מהאימפריה הרוסית (לאחר 500 שנים בהם שלטו השבדים בפינלנד). בשנת 1827 הוציא הצאר ניקולאי הראשון, צו לגיוס ילדים יהודיים מעל גיל 12 לצבא – אלה נודעו בשם ה"קנטוניסטים" – והם היו צריכים לשרת שירות חובה של 25 שנים.¹ מטרתו העיקרית של הצאר בצו זה (שבוטל רק בשנת 1856) הייתה להמיר למעשה את דתם של הילדים היהודים לנצרות. אולם חיילים אשר סיימו את שירות החובה שלהם נהנו מהזכות להתיישב בכל חלק מחלקי האימפריה הרוסית – לפי בחירתם. לרוב הם נשארו להתיישב במחוז האחרון בו הם שרתו. וכך, מספר חיילים יהודיים התיישבו בפינלנד. כיוון שלא היו כלות יהודיות במחוז מרוחק זה, הובאו להן כלות ע"י שדכנים ממקומות אחרים – וזו הייתה ראשית האוכלוסייה היהודית בפינלנד.

בין שתי מלחמות העולם

לאחר מהפכת 1917, היגרו יהודים נוספים מרוסיה והתיישבו בפינלנד. בתקופה זו האוכלוסייה היהודית גדלה עד להיקף של 2,000 נפש (פינלנד קיבלה עצמאות עם סיום מלחמת העולם הראשונה ב-1918). זרם מהגרים יהודים נוסף הגיע לפינלנד לאחר סיפוח אוסטריה ע"י גרמניה בשנת 1938 (האנשלוס). בתקופה זו פנו מנהיגי הקהילה היהודית בפינלנד לממשלה וביקשו לספק ויזות ליהודים אוסטרים בלא צורך בהשקעת משאבים ממשלתיים בקליטתם. באופן זה הגיעו לפינלנד ערב מלחמת העולם השנייה, עוד 300 פליטים יהודים מאוסטריה, גרמניה וצ'כוסלובקיה.²

"מלחמת החורף"

בדצמבר 1939, תקפה ברה"מ את פינלנד במגמה לכבוש שטחים נרחבים של המדינה הקטנה. בתחילת המלחמה (המכונה בפינלנד "מלחמת החורף"), הצבא הפיני בפיקודו של המרשל מנרהיים (MANNERHEIM) הצליח להדוף את המתקפה הסובייטית על אף נחיתות מספרית ברורה. אולם, אחר כך, בפברואר 1940, הצליח הצבא הסובייטי להבקיע את רצועת ההגנה הפינית העיקרית (שידועה הייתה בשם "קו מנרהיים"), זאת, על אף שהמשיך לספוג אבידות כבדות הודות להתנגדות הנחושה של הפינים. חוזה השלום שנחתם במרץ 1940 הכריח את פינלנד לוותר על חלקים נכבדים משטחה.

מנקודת ראות יהודית, הייתה מלחמה זו לציון דרך. לראשונה מאז מלחמת העולם הראשונה, לחמו חיילים יהודיים משני צידי המתרס. יהודים רבים שרתו בהצטיינות בשורות הצבא הפיני, בו הם זכו ליחס של שווים-אל-שווים. 15 חיילים יהודים-פינים נפלו חלל במלחמה זו. אולם חיילים יהודים רבים יותר לחמו בשורות הצבא האדום. לדוגמא - סגן ליאוניד בובר קיבל את העיטור הגבוה ביותר, גיבור ברית המועצות, על חלקו בהבקעת קו מנרהיים. בהסתערו בראש פלוגתו הוא נפצע שלוש פעמים וסרב

¹ Larry Domnitch, Cantonists – The Jewish Children's Army of the Tsar, Tel Aviv, 2003, p.13.

² Rachel Bayvel, Summer 2006 Jewish Quarterly Number 202.

להתפנות משדה הקרב. מאוחר יותר התמנה לחבר במועצה היהודית האנטי-פשיסטית והיה לאחד הבודדים ששרד בדרך נס את טיהוריו של סטלין ב-1952.

בשנת 1940, כבשה גרמניה שתי מדינות סקנדינביות שכנות לפינלנד, דנמרק ונורבגיה. פינלנד הועמדה בפני דילמה קשה, להיכבש גם כן או להפוך לעוד רפובליקה סובייטית כמו שקרה לליטא, לטביה ואסטוניה. הכיבוש הפך לסכנה ברורה ומיידית באשר הצבא הגרמני יכול היה בקלות רבה לחדור לשטחה הצפוני של פינלנד מנורבגיה במגמה להפוך את הגבול הארוך עם ברה"מ באזור זה למקפצה במסגרת התוקפנות המתוכננת מזרחה. כמו כן קרצו לגרמנים מכרות ומאגרי הניקל הגדולים בפינלנד שנדרשו למאמץ המלחמה הגרמני.

לאחר הפלישה לברה"מ, "מלחמת ההמשך"

במצב שתואר לעיל, בחרה לבסוף ממשלת פינלנד, לשלב כוחות עם הגרמנים במגמה לכבוש בחזרה את האזורים שאבדו לה במלחמת החורף. פינלנד הכריזה מלחמה על ברה"מ ב-25 ליוני 1941, 3 ימים לאחר שהצבא הגרמני פלש לברה"מ (הייתה זו תחילתה של המלחמה שכונתה בפינלנד "מלחמת ההמשך"). הפינים התירו לצבא הגרמני להיערך בלפננד, בצפון המדינה, על מנת לתקוף את ברה"מ משם. מעשיה של ממשלת פינלנד הובילו להכרזת מלחמה בריטית על פינלנד בתגובה.

עד אוגוסט 1941, הצליחו כוחות צבא פינלנד בהנהגתו של המרשל מנרהיים לכבוש מחדש את כל השטחים שאיבדה במלחמת החורף, החזירה את המצב לקדמותו – מלפני המלחמה – ואף כבשה שטחים מברה"מ. במתקפה זו הגיעו הכוחות הפינים לגדות אגם לדוגה (LADOGA), למיצר הקרלי ולגדות נהר הסווייר (SVIR). בהיערכות זו עצרו הפינים את התקדמותם והחזית קובעה עד קיץ 1944. עצירת הצבא הפיני בקו זה הפכה לעמדה בעלת חשיבות עליונה להשפעה על המשך המלחמה בין הגרמנים לרוסים.

היחס לקהילה היהודית

על אף נוכחות הצבא הגרמני על אדמת פינלנד בתקופת "מלחמת ההמשך" וקיום מפקדת פיקוד גרמנית בהלסינקי שכללה את הצבא וה-SS, דחתה פינלנד בתוקף את דרישותיו החוזרות ונשנות של היטלר לחוקק חוקים אנטישמיים במדינה. לא בפינלנד ולא בשטחים שכבשה פינלנד מברה"מ מעולם לא הייתה רדיפת יהודים או אפלייתם. פעמיים ביקר הימלר בפינלנד לשדל את השלטונות לגרש את היהודים – לשווא. רק במקרה אחד, בתחילת המלחמה, הסכים מפקד משטרת פינלנד לשלח 8 יהודים שלא הייתה להם אזרחות פינית, 7 מהם נרצחו מייד ע"י הגרמנים. השערורייה שקמה בעקבות כך בפינלנד, לאחר פרסום הפרשה בעיתונות, גרמה לשרי ממשלה פינים להתפטר במחאה ולעולם יותר לא התרחש מקרה דומה (באביב 1944, הועברו לשבדיה, בפקודת מפקד הצבא המרשל מנרהיים, 160 יהודים שלא הייתה להם אזרחות פינית על מנת להציל את חייהם).³

³ Rachel Bayvel, *Ibid.*

במהלך המלחמה, המשיכו חיי היהודים בפינלנד להתנהל כרגיל, בתי הכנסת ומוסדות הקהילה המשיכו בפעילותם והעיתון היהודי המשיך להתפרסם.

החיילים היהודים

300 קצינים וחיילים יהודים (מעל 13% מהקהילה) שרתו בצבא הפיני במהלך "מלחמת ההמשך" ו-8 מהם נפלו חלל.

החיילים היהודים בצבא הפיני עמדו בפני דילמה קורעת לב, אלו שלחמו במלחמת החורף ידעו שהם לחמו כנגד תוקפנות. כעת הבינו שבשרתם בצבא הנלחם כנגד ברה"מ הם מסייעים להיטלר. במהלך "מלחמת ההמשך" היה עליהם לשתף פעולה עם הגרמנים. כמה מהם ששלטו בשפה הגרמנית על בוריה שרתו בחיל המודיעין וכך, באמצעות קשר ישיר למודיעין הגרמני נודע להם על השמדת יהדות אירופה. מצד שני, זכרו החיילים היהודים את דבריו של המרשל מנרהיים להימלר כאשר האחרון ניסה לשדל את מנהיגי פינלנד לגרש את היהודים למחנות הריכוז: **"כל עוד משרתים יהודים בצבאי אני לא ארשה לגרשם"**.⁴ החיילים היהודים, קיוו, כי ע"י שרתם בצבא הם מונעים רדיפות וגרוש מכלל הקהילה היהודית.

קיום המסורת היהודית הייתה בעלת חשיבות רבה לחיילים ששרתו בחזית הפינית-רוסית. במקום מסוים, הוקם בית כנסת-שדה, 2 ק"מ מעמדות הצבא הגרמני. היה זה בית הכנסת הצבאי היחידי בצד הגרמני על פני 3,500 ק"מ חזית מאל-עלמיין שבמצרים ועד לכף הצפוני של נורבגיה. הפיקוד העליון הפיני אפשר לחיילים היהודים לקיים את השבתות והחגים ואף הוצאתם לחופשות במועדים אלו לקיום המצוות עם משפחות יהודיות בקהילה. חיילים יהודים רבים באו מקרוב ומרחוק להתפלל בבית הכנסת הצבאי תוך שהם מגיעים על מגלשי סקי, רכובים על סוסים ואף ברגל. החיילים הגרמנים, בשכנות, שראו את החיילים היהודים מקיימים את מצוות דתם באוהל בשדה בקרבתם נדהמו וחשו מתוסכלים. מעניין אף לציין שהזמרת האהודה ביותר בפינלנד בתקופת המלחמה ואשר זכתה לכינוי "יקירת החיילים" (או ורה לין הפינית) הייתה יהודיה אשר הופיעה בפני חיילי פינלנד אולם סירבה בתוקף להופיע בפני גרמנים.⁵

שלושה יהודים אשר שרתו בצבא הפיני קיבלו את עיטור "צלב הברזל" הגרמני. רס"ן ליאו סקורניק (SKURNIK) אשר היה צאצא לאחת ממשפחות ה"קנטוניסטים" הוותיקות. הוא שרת כרופא וארגן פיננוי של בית חולים שדה גרמני שהיה בסכנת התקפה סובייטית ובכך הציל את חייהם של יותר מ-600 קצינים וחיילים גרמנים. הוא סרב לקבל את העיטור הגרמני בטענה שהוא יהודי. סרן סולומון קלאס (KLASS) הציל פלוגה גרמנית שלמה שכותרה ע"י הסובייטים. יומיים אחר כך, באו קצינים גרמנים להציע לו את "צלב הברזל". הוא סרב לקום לקראתם והפטיר לעברם שהוא

⁴ Rachel Bayvel, **Ibid.**

⁵ Rachel Bayvel, **Ibid.**

יהודי ואינו רוצה את העיטור שלהם. הקצינים, נבוכים, השיבו ב"הייל היטלר" רפה ועזבו. יהודי שלישי, פרמדיק, סרב אף הוא לקבל את "צלב הברזל".⁶

שבויים רוסיים-יהודים בפינלנד

פינלנד תפסה במהלך "מלחמת ההמשך" 64,000 שבויים רוסיים. במהלך המלחמה כ- 2,500 מהם הועברו לידי הגרמנים בתמורה למספר דומה של שבויים רוסיים ממוצא פיני אותם תפס הצבא הגרמני. לטענת הפינים, השבויים שהועברו היו ברובם בעלי רקע פוליטי (בולשביקים) וזה היה הקריטריון להעברתם. יש קושי לעמוד על מספר השבויים היהודים, כיוון שרבים לא הצהירו על יהדותם הן על בסיס אידיאולוגי (קומוניסטי-אתאיסטי) והן במגמה להסתיר את דתם מחשש לחייהם. מחקר שנעשה לאחרונה זיהה לפחות 500 שבויים יהודים מבין אלו שנפלו לידי הפינים⁷ אולם באם נתייחס לאחוז היהודים הכללי בצבא הסובייטי – 1.78%⁸ יש להעריך שזה היה גם אחוז החיילים היהודים הסובייטים שנפלו בשבי הפיני, דהיינו מעט יותר מ- 1,100 חיילים. מתוכם 70 איש הועברו לידי הגרמנים במסגרת ההעברה שצוינה לעיל. אולם מרבית החיילים היהודים שנפלו בשבי הפיני, שרדו את המלחמה ואף זכו לעתים ליחס מועדף ו לביקור נציגי הקהילה היהודית הפינית אשר השתדלו עבורם. חלקם הגדול שוכן במחנה שבויים מיוחד במרכז המדינה על מנת לשמור עליהם (במיוחד לאחר שהמרשל מנרהיים העריך כבר בשנת 1942 שהגרמנים עומדים להפסיד במלחמה).

מעניין שחלק גדול מהשבויים שהוחזרו לבריה"מ לאחר חתימת חוזה השלום בין שתי המדינות בשנת 1944, נשלחו למחנות עבודה בסיביר ושחררו משם רק לאחר מותו של סטלין בשנת 1953.

היחס ליהודים בפינלנד בהשוואה למדינות אחרות

ברור לכל כי מדיניות השלטונות הפינים כלפי היהודים הייתה מנוגדת ושונה באופן קיצוני אל מול מצב היהודים לא רק בגרמניה אלה גם במדינות שהיו בעלות בריתה, נכבשו על-ידיה או לחמו אתה יחד. בצרפת לדוגמא, שלטונות וישי סייעו לגרמנים לגרש את היהודים למחנות ריכוז והשמדה. ברומניה, הונגריה ונורבגיה סיוע השלטונות היה חלקי. במדינות כבושות, כמו פולין, הונגריה ובלגיה, זכו הגרמנים

⁶ Hannu Rautkallio, 'Cast into the Lion's Den', Journal of Contemporary History 29, 1994.

⁷ Finland's Tarnished Holocaust Record, JCPA No. 54, 1 March 2007.

⁸ ארד יצחק, בצל הדגל האדום, הוצל"א-משהב"ט, ת"א, 2008, עמ' 35.

לשיתוף פעולה גורף מהאוכלוסייה המקומית. אחת הסיבות העיקריות למדיניות פינלנד כלפי יהודיה נעוצה באישיותו של המרשל מנרהיים.

המרשל קרל גוסטב מנרהיים (1867-1951)

היה גנרל בצבא הרוסי בתקופת הצאר. שימש תקופת מה כשליש הצבאי של הצאריונה וליווה את הזוג הקיסרי בעת הכרתם במוסקבה בשנת 1896. כמו כן היה מנרהיים מדען ותייר בלתי נלאה של אסיה והמזרח הרחוק.

לאחר המהפכה הבולשביקית ב-1917, הוא עמד בראש הצבא בפינלנד אשר הצליח לדכא מרד בולשביקי במרחב אחריותו. כתוצאה מכך, הפכה פינלנד למדינה עצמאית. בין השנים 1927-1939 הוא פיקח באופן אישי על בניית רצועת ההגנה המבוצרת בגבול עם ברה"מ שנודעה כ"קו מנרהיים" ואשר הסובייטים שילמו מחיר דמים יקר להבקיעה ב"מלחמת החורף". סטלין למד היטב את הלקח שלימדו מנרהיים: ההתנגדות הנחושה של הפינים היא אשר שימרה את עצמאות מדינה קטנה זו ומנעה את הפיכתה לרפובליקה סובייטית.

מטרות המלחמה של מנרהיים היו שונות בתכלית מאלו של גרמניה הנאצית לצידה הוא נלחם. הוא שאף לכבוש בחזרה את השטחים אותם איבדה פינלנד ב"מלחמת החורף" ולשמר את עצמאותה. לא הייתה לו שום כוונה להשמיד את ברה"מ והוא נשמע אף מצהיר כי "רוסיה לעולם תישאר שכנתנו הקרובה". הוא מעולם לא נגרר אחר מדיניות הגזע של היטלר והוא אכן ווידא שיהודי פינלנד יזכו לשוויון זכויות כמו של הרוב הנוצרי במדינה.

בחודש אוגוסט 1944 נבחר מנרהיים לנשיא המדינה ומייד החל ביוזמת משא ומתן לשלום עם ברה"מ. הסכם שביתת הנשק בין שתי המדינות נחתם בספטמבר 1944. בהתאם להסכם זה פתח הצבא הפיני במתקפה כנגד הכוחות הגרמניים המוצבים בלפלנד – מבצע בו נטלו חלק גם חיילים יהודים.

ב-6 לדצמבר 1944 (יום העצמאות הפיני) ביקר הנשיא מנרהיים בבית הכנסת המרכזי בהלסינקי, השתתף בטכס זיכרון לחיילים היהודים שנפלו במלחמה והעניק עיטור מיוחד לקהילה היהודית על תרומתה לעם הפיני במהלך המלחמה.

המצור על לנינגרד

אחת המערכות המכריעות מבחינתה של ברה"מ במלחמה התנהלה בעת המצור על לנינגרד (סט. פטרסבורג). בסוף חודש אוגוסט 1941 כותרה העיר לחלוטין ע"י כוחות גרמנים ופינים, כאשר האחרונים ערוכים בעמדות כמעט מסביב לאגם לדוגה כולו, עת הרוסים המשיכו לשלוט רק בחופו הדרומי-מזרחי של האגם. בשל השמדת מצבורי המזון בעיר ע"י ההפצצות הגרמניות, כמיליון מתושבי העיר מתו במהלך המצור ובעיקר בחורף הקשה של 1941-1942.

המוצא היחיד אל תוך העיר הנצורה וממנה היה רק דרך אגם לדוגה. באזור זה, ובתנאים נוראיים, התקיימה "דרך החיים" אשר נבנתה בין העיר לבין שטחה הבלתי כבוש של ברה"מ על פני האגם הקפוא בחורף ובאמצעות סירות וספינות קטנות

בקיץ. בנתיב זה פונו חולים ופצועים מהעיר בעוד הספקה של מזון, תחמושת ונשק מוזרם לתוכה.

ללא נתיב זה, לא הייתה מסוגלת לנינגרד להחזיק מעמד ולהמשיך וללחום בגרמנים. הכוחות הפינים המוצבים סביב לאגם יכלו בקלות יחסית לנתק את "דרך החיים" ובכך לגזור את דינה של העיר. היטלר הצהיר בתחילת המלחמה כי ישמיד את לנינגרד אולם זה מעולם לא קרה בגלל שמנרהיים (והפינים) לא רצה בכך ולכן סרב להורות לכוחות צבא פינלנד לנתק את "דרך החיים".

ללא כיבוש המצר (היבשתי) הקרלי ע"י פינלנד וחופי ימת לדוגה, הגרמנים כנראה היו עושים זאת וגורלה של לנינגרד היה נחרץ. החלטתו של מנרהיים (אשר פסע כאן על חבל דק) הצילה עיר חשובה זו ואת 150,000 יהודיה אשר חיו ועבדו בעיר בתקופת המצור.

מורמנסק וארכנגלסק

שני נמלים חשובים אלו בצפון הרחוק של ברה"מ (ובמיוחד מורמנסק שלא קפא אף בשיא החורף) היו בעלי חשיבות רבה והיוו השער להגעת סחורות מהמערב. בריטניה וארה"ב, ניהלו במשך המלחמה כולה שיירות ימיות של הספקה דרך החוג הארקטי תוך הבאת כמויות עצומות של נשק, תחמושת, כלי רכב ומזון לחזית הרוסית. הגרמנים פנו פעמים רבות למנרהיים וביקשו להפגיש את מסילות הברזל הרוסיות המובילות אל נמלים אלו ולנתקם כליל ממרכז המדינה הסובייטית. בתחילת שנת 1943, ביום הולדתו ה-75 של המרשל מנרהיים, הגיע היטלר להלסינקי באופן אישי לברכו וביקש ממנו שוב לנתק את דרכי התחבורה לנמלים אלו. לדברי היסטוריונים רוסיים השיב מנרהיים שזה יבוצע מייד לאחר סיום כיבושה של לנינגרד. כמובן שהיה זה תירוץ בלבד על מנת להרוויח זמן, הפינים לא רצו בתבוסתה של ברה"מ.

לאחר המלחמה

הישרדותה של פינלנד כמדינה עצמאית במהלך מלחמת העולם השנייה ולאחריה, שלא כמו מדינות מזרח-אירופאיות רבות שהפכו לגרורות של ברה"מ, נבעה לא מעט מהמדיניות השקולה והמפוקחת של העומדים בראשה. יהודי פינלנד המשיכו להינות מהזדמנות לחיות חיי קהילה ואף לעלות לישראל. 27 יהודים שלחמו במסגרת הצבא הפיני במלחמה עלו לישראל ותרמו את ניסיונם הקרבי במלחמת העצמאות.

בשנת 2005, הוצגה במוזיאון ההרמיטאז' בסט. פטרסבורג, תערוכה מיוחדת שהוקדשה למרשל מנרהיים ולראשונה ניתנה להיסטוריונים פינים הזדמנות להציג את תפקידו של מרשל מנרהיים בהצלת לנינגרד. ייתכן כי זו הייתה הזדמנות עבור החיילים היהודים שלחמו בשורות הצבא הפיני במלחמת העולם השנייה להתנחם בכך שבאופן פרדוקסלי, בהילחמם לצד הגרמנים סייעו להצלת לא רק הקהילה היהודית של פינלנד אלא גם את קהילת העיר לנינגרד.

ביבליוגרפיה

1. ארד יצחק, בצל הדגל האדום, הוצל"א-משהב"ט, ת"א, 2008.
2. כהן יוחנן, אומות במבחן, פינלנד – "מלחמת החורף", מערכות 1985.

3. Bayvel Rachel, Summer 2006 **Jewish Quarterly Number 202**.
4. Domnitch Larry, **Cantonists – The Jewish Children's Army of the Tsar**, Tel Aviv, 2003.
5. **History of the Great Patriotic War 1941—1945**, vol. 2, Moscow, 1961.
6. Jewish journal *Lechaim* (published in Russian in Moscow) devoted to the sixtieth anniversary of victory in Europe in May 2005
7. Rautkallio Hannu, 'Cast into the Lion's Den', **Journal of Contemporary History 29**, 1994.
8. Finland's Tarnished Holocaust Record, **JCPA No. 54**, 1 March 2007.
9. www.winterwar.com